Tadbirkorlik subyektlari investitsion faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlili

Rajabboyev Otajon Ulug‘bek o‘g‘li

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy tezisda zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik subyektlari investitsion faoliyati samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi ichki va tashqi omillar tizimli tahlil qilingan. Kapital bahosi (WACC), qarz yuki (moliyaviy leveridj), likvidlik darajasi hamda makroiqtisodiy xatarlar (inflyatsiya, kredit stavkalari, tartibga solish muhiti)ning investitsiyalar qaytimiga ko‘rsatadigan ta’siri ekonometrik va funksional jihatdan tadqiq etilgan. Investitsion muhit va ichki resurslar integratsiyasini aks ettiruvchi omilli matritsa ishlab chiqilib, tadbirkorlik subyektlari samaradorligini barqarorlashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *tadbirkorlik subyektlari, investitsion samaradorlik, tashqi omillar, ichki omillar, kapital qiymati (WACC), moliyaviy leveridj, investitsion risklar, biznes muhiti.*

Abstract. *This conference thesis systematically analyzes the internal and external factors influencing the efficiency of investment activities of business entities in a modern market environment. The economic effects of cost of capital (WACC), debt burden (financial leverage), liquidity, and macroeconomic volatility (inflation, commercial interest rates, institutional regulation) on investment returns are explored. A structured factor matrix is formulated, offering strategic conclusions for stabilizing investment productivity.*

Keywords: *business entities, investment efficiency, external factors, internal factors, cost of capital (WACC), financial leverage, investment risks, business environment.*

1. Kirish va masalaning dolzarbligi

Bozor munosabatlarining jadal transformatsiyalashuvi hamda raqobat muhitining kuchayishi sharoitida tadbirkorlik subyektlarining faoliyat ko‘lami va uzoq muddatli yashovchanligi bevosita ularning investitsion faoliyati samaradorligiga bog‘liqdir. Investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini texnologik yangilash, raqobatbardosh mahsulotlar yaratish va bozor ulushini kengaytirishning tayanch omili hisoblanadi. Biroq tadbirkorlik amaliyotida bir xil tarmoq va hajmga ega bo‘lgan subyektlarning investitsion natijalari turlicha shakllanmoqda. Bu esa investitsiya jarayoniga ta’sir etuvchi ko‘p qirrali omillar majmuini aniqlash, ularning o‘zaro aloqadorligini tizimlashtirish hamda ta’sir darajasini baholash zaruratini taqozo etadi.

2. Investitsion samaradorlikka ta’sir etuvchi omillar tasnifi

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik subyektlarining investitsion samaradorligi ikki yirik tizim – makrodarajadagi tashqi muhit va mikrodarajadagi korxona ichki omillari kesishuvida shakllanadi (1-jadval).

1-jadval. Tadbirkorlik subyektlari investitsiya samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tizimi

Omillar guruhi	Tarkibiy elementlar va ko‘rsatkichlar	Samaradorlikka ta’sir mexanizmi
1. Tashqi (makro va mezo) omillar	Pul-kredit siyosati, Markaziy bank qayta moliyalash stavkasi (14-16%), inflyatsiya darajasi (9-10%), soliq yuklamasi, kapital bozori infratuzilmasi.	Kapitalning bazaviy bahosini shakllantiradi, diskont stavkasini oshiradi, uzoq muddatli rejalashtirish noaniqligini yuzaga keltiradi.
2. Bozor va tarmoq omillari	Tarmoq raqobati, xomashyo	Sotuv hajmi va operatsion

	narxlari kon’yunkturasi, mahsulotga talab elastikligi, texnologik eskirish tezligi.	marjaga bevosita ta’sir qilib, investitsiya loyihalarining qoplanish muddatini o‘zgartiradi.
3. Ichki moliyaviy omillar	Kapital tarkibi (D/E nisbati), o‘rtacha tortilgan kapital qiymati (WACC), joriy likvidlik, taqsimlanmagan foyda va amortizatsiya fondi hajmi.	Moliyaviy barqarorlik chegarasini belgilaydi, qarz yukining kritik nuqtaga yetishiga to‘sqinlik qiladi yoki aksincha, bankrotlik xatarini tug‘diradi.
4. Boshqaruv va operatsion omillar	Korporativ boshqaruv sifati, investitsion tahlil metodikasi, texnologik intizom, raqamlashtirish darajasi va xodimlarning malakasi.	Investitsiya qarorlarining qabul qilinish tezligi va aniqligini ta’minlaydi, xarajatlar smetasidan og‘ishlarni minimallashtiradi.

Manba: Muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar tahlili asosida shakllantirilgan.

3. Moliyaviy resurslar, kapital qiymati va korxona holati tahlili

Tadbirkorlik subyektlari investitsion faoliyatida eng kritik omil kapitalning o‘rtacha tortilgan qiymati (WACC – Weighted Average Cost of Capital) hisoblanadi. O‘zbekiston sharoitida tijorat banklari kreditlari foiz stavkalari 21–24% oralig‘ida shakllanayotgani sababli, qarz mablag‘lari jalb qilingan loyihalarning rentabellik darajasi ushbu chegaradan yuqori bo‘lishi shart.

$$WACC = w_e \cdot K_e + w_d \cdot K_d \cdot (1 - T) \qquad (1)$$

bu yerda: w_e va w_d – xususiy va qarz kapitalining ulushi; K_e – xususiy kapital bahosi; K_d – qarz kapitali stavkasi; T – foyda solig‘i stavkasi (15%). Korxonaning moliyaviy holati tahlili shuni ko‘rsatadiki, agar tadbirkorlik subyektida qarz mablag‘lari ulushi (D/V) 50% dan oshib ketsa, moliyaviy beqarorlik xatari kuchayadi va kreditorlar tomonidan talab qilinadigan risk mukofoti keskin oshib, WACC 25-27% gacha ko‘tariladi. Bu esa har qanday real investitsiya loyihasining sof joriy qiymatini (NPV) manfiy hududga tushirib yuboradi.

4. Investitsion risklar va biznes muhiti omillari

Tadbirkorlik faoliyatida samaradorlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatuvchi biznes muhiti omillari qatoriga valyuta kursi o‘zgaruvchanligi (ayniqsa, asbob-uskunalar import qilinganda), inflyatsion kutilmalar hamda litsenziyalash va ruxsat berish tizimidagi byurokratik to‘siqlar kiradi. Ushbu risklarning mavjudligi loyihalarning investitsiya bosqichini cho‘zib yuboradi. Vaqt omilining cho‘zilishi esa diskontlash effekti orqali investitsiya qaytimini eksponentsial tarzda kamaytiradi.

5. Xulosa va ilmiy takliflar

1. Tadbirkorlik subyektlari investitsion faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar ichida kapitalning o‘rtacha tortilgan qiymati (WACC) va aktivlar aylanish tezligi (Asset Turnover) eng yuqori elastiklikka ega ekanligi aniqlandi.

2. Korxona rahbariyati investitsiya qarorlarini qabul qilishda faqatgina bozor kon’yunkturasiga emas, balki kapital tarkibidagi qarz va xususiy mablag‘lar balansiga (optimal D/E = 30-40%) qat’iy e’tibor qaratishi lozim.

3. Investitsion xatarlarni kamaytirish maqsadida korxonalarda ichki moliyaviy stress-test o‘tkazish hamda valyuta va foiz xatarlarini xejirlash dastaklarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 'Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida'gi O‘RQ-598-son Qonuni. 2019 yil 25 dekabr.

2. Markowitz H. Portfolio Selection // The Journal of Finance. – 1952. – Vol. 7, No. 1. – P. 77–91.

3. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. – 3rd Edition. – John Wiley & Sons, Inc., 2012. – 992 p.

4. Vaxobov A.V., Xajibakiyev Sh.X. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Moliya, 2010. – 320 b.

5. Mustafaqulov Sh.I. Investitsion muhit jozibadorligi: nazariya, metodologiya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: Baktria press, 2017. – 320 b.

6. G‘ozibekov D.G‘. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – Toshkent: Moliya, 2003. – 332 b.